

PRIMAVERA-ESTIU 2008

04

PREU EXEMPLAR 7 €

cadí *pedraforca*

www.cadipendraforca.cat

DOSSIER EL CONTRABAN

CONVERSA

Joan Gassó

UN NEGOCIANT DE
BESTIAR QUE HA
PRESERVAT DE LA
DESAPARICIÓ LA RAÇA
DEL BURRO CATALÀ

RETRAT DE FAMÍLIA

Cal Gavander de Gavarrà

QUATRE GENERACIONS
D'UNA FAMÍLIA DE
PAGESOS TOFONAIRES
I APICULTORS

PERFILS

Ramona Costa

LA MESTRESSA DEL
FORN DE CAL CURTICHS
DE BERGÀ

Salvador Alís

EL PAGÈS QUE ES VA FER
COMERCIANT GRÀCIES A
LA VENDA DE BOLETS

Sebastià Obach

UN CONEGUT
CANSALADER
D'ORGANYÀ
CULTURALMENT
INQUIET

UNA MIRADA EN EL PAISATGE

Du-duana

A PEU

La vall de Cabó

Camí Ral de
Gósol a Guardiola

41 planes
per conèixer
les rutes, les
mercaderies
i les històries
clandestines
d'una activitat
que es
resisteix a
desaparèixer

molt per fer, molt per descobrir.

Oficina de turisme del Berguedà
Carretera C-16 (entrada sud de Berga)
08600 Berga
Tel. (0034) 93 82215 00
www.elbergueda.cat

CONSELL
COMARCAL
DEL BERGUEDÀ

C/ Barcelona, 49 3er.
08600 Berga
Tel. (0034) 93 821 35 53
www.bergueda.cat

EDITA >

Editorial Gavarres, SL
Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva

REDACCIÓ >

Telèfon 972 46 29 29
revista@cadipendraforca.cat
www.cadipendraforca.cat

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT >

comercial@cadipendraforca.cat

DIRECTOR EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@cadipendraforca.cat

DIRECTOR >

Carles Pont
carles@cadipendraforca.cat

COORDINADORS >

Dolors Clotet (Berguedà)
Oriol Mercadal (Gerdanya)
Marcel·lí Pascual (Alt Urgell)
Marc Martínez (Patrimoni)

COL·LABORADORS >

Pere Aymerich
Àngel Bonada
Sebastià Bosom
Jordi-Pau Caballero
Xavier Campillo i Beses
Cira Crespo
Manel Figuera
Marcel Fité
Carles Gascón
Àngel Juvé
Xavier Llongueras
Guillem Lluch
Raimon Mariné
Josep Marmi
Toni Mata
Jordi Morera
Joan Muntaner
Lluís Obiols i Perearnau
Cristina Orduña
Jordi Pasques i Canut
Xavier Pedrals
Marta Pich
Benigne Rafart
Iñaki Relanzón
Jaume Sañé
Cati Solé
Martí Solé
Queralt Solé
Dolors Tubau
Núria Vancells
Salvador Vigo
Albert Villaró

EDICIÓ DE TEXTOS >

Pitu Basart
Xavier Cortadellas
Carme Xifre

DISSENY I MAQUETACIÓ >

AMDG

IMPRESSIÓ >

Agpograf

DISTRIBUCIÓ >

Logística de Medios

DIPÒSIT LEGAL >

GI-1102-2006

ALTRES PUBLICACIONS

gavarres

www.gavarres.com

les garrotxes

www.garrotxes.cat

PUBLICACIONS ASSOCIADES A >

FOTO PORTADA
XAVI LLONGUERAS

cadípedraforca

4-5

PRIMERS RELLEUS UNA FAULA

JOSÉ ANTICH (TEXT) // NÚRIA VANCELLS (IL·LUSTRACIÓ)

7-17

CARTES DELS LECTORS, ACTUALITAT I SERVEIS

18-24

CONVERSA JOAN GASSÓ

CARLES PONT (TEXT) // MARTA PICH (FOTOGRAFIA)

26-31

RETRAT DE FAMÍLIA CAL GAVANDER DE GAVARRA

MARCEL FITÉ (TEXT) // XAVIER LLONGUERAS (FOTOGRAFIA)

32-37

PERFILS

RAMONA COSTA / SALVADOR ALÍS / SEBASTIÀ OBACH

BENIGNE RAFART, SALVADOR VIGO I MARCEL FITÉ (TEXT)
MARTA PICH I XAVIER LLONGUERAS (FOTOGRAFIA)

39-79

DOSSIER EL CONTRABAN

JORDI PASQUES I CARLES PONT (COORDINACIÓ)

81-103

PATRIMONI

MARC MARTÍNEZ (COORDINACIÓ)

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // ARQUEOLOGIA // HISTÒRIA // LLENGUA // GASTRONOMIA
CAÇA I PESCA // FAUNA // FLORA // PLANTES I CUINA // PLANTES I REMEIS

104-107

UNA MIRADA EN EL PAISATGE DU-DUANA

ALBERT VILLARÓ (TEXT) // XAVIER LLONGUERAS (FOTOGRAFIA)

108-111

A PEU

LA VALL DE CABÓ

JORDI-PAU CABALLERO (TEXT I FOTOGRAFIA)

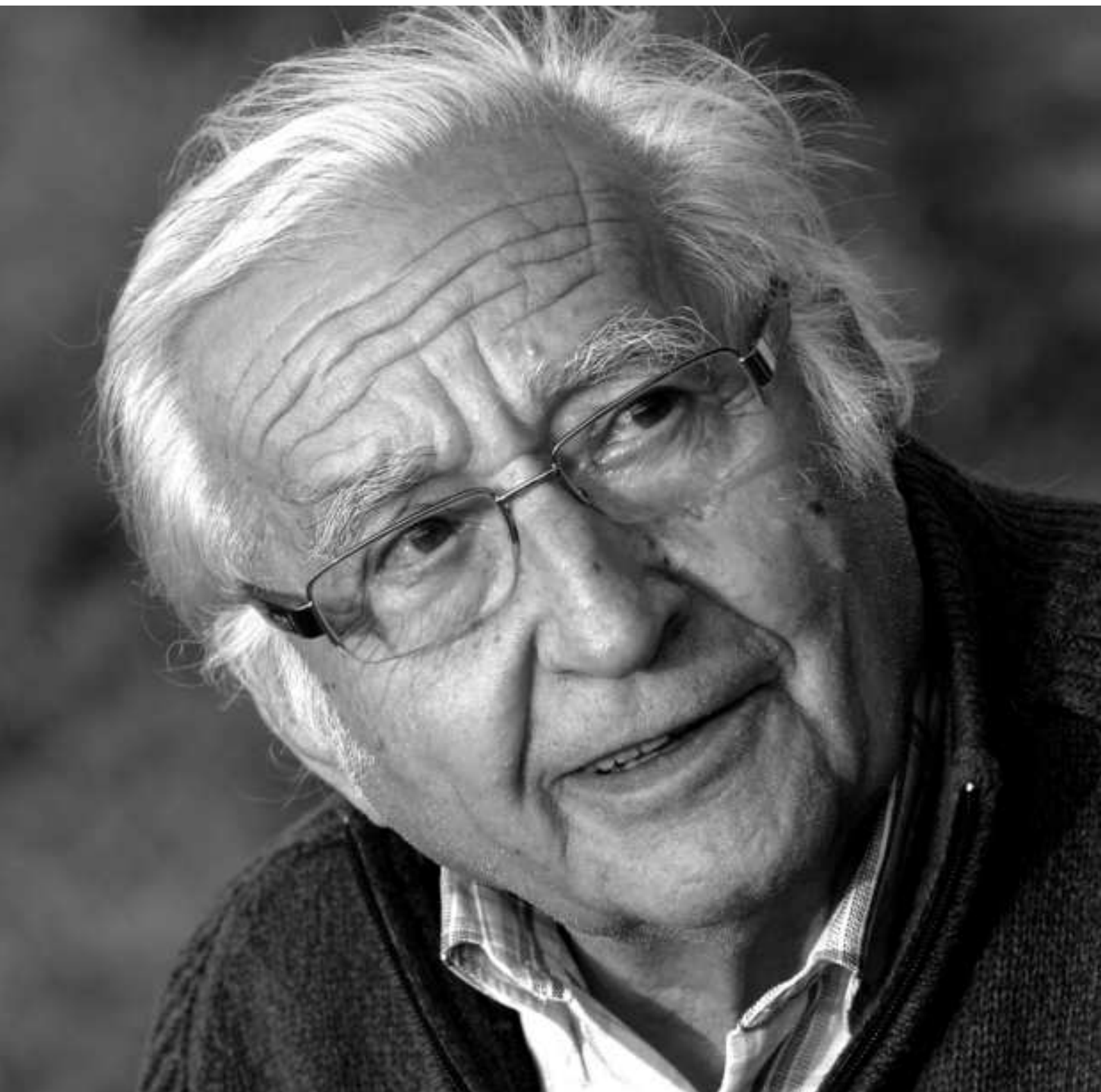
CAMÍ RAL DE GÓSOL A GUARDIOLA

XAVIER CAMPILLO I BESES (TEXT I FOTOGRAFIA)

112-113

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA SEGAR I DALLAR

CARLES GASCÓN (TEXT) // SEBASTIÀ BOSOM (RECERCA FOTOGRÀFICA)

CONVERSA AMB L'HOME DELS BURROS. *L'obstinació d'aquest pagès berguedà de vuitanta anys ha permès que el burro o guarà català no hagi desaparegut. A la casa de Fuïves, situada entre l'antiga colònia tèxtil de Cal Rosal i el nucli d'Olvan, en Joan ha creat el centre mundial del ruc català. El vàrem anar a trobar per conèixer l'ofici de marxant de bestiar i el seu interès sobtat pel burro de raça. En Joan Gassó ha voltat mig país comprant vaques, rucs i cavalls i conversant amb centenars de pagesos. Aquest home ha trencat el tòpic i ha après molt d'aquests animals que els diem burros.*

Carles Pont > TEXT // **Marta Pich** > FOTOGRAFIA

Joan Gassó

En telefonar per concertar l'entrevista amb en Joan Gassó vàrem percebre que parlàvem amb un home d'aquells que no abunden: tracte afable i passió per la feina. El dia concertat, en arribar a la casa de Fuïves on viuen els 161 guarans catalans ja ens esperava. Ens presentem i el primer que ens venta és: «Ja veieu quina ruqueria tan santa». Riem pel comentari del Joan i quedem embadalits pel nombre d'animals que hi ha. Un ruc brama per aquí, l'altre menja per allà, un tercer corre més avall...; tot és ple de burros.

En Joan té apresada la llició i de seguida ens guia per la finca i no po-

dem fer res més que seguir el seus passos. Té anècdotes per a tot. Ara ens para aquí: «Aquesta és la Perla, la més vella. Hola, senyora ruca». Després, ens porta cap a l'altra cort: «Heu vist que aquest és més negre que tots els altres? Sabeu per què? Perquè no li tocava el sol i si no els toca el sol es posen morenos, de fet, negres, al revés que nosaltres». Més tard ens condueix cap al local on hi ha fotos de les proeses que han fet els rucs sortits de Fuïves i ens mostra els diplomes que ha rebut d'arreu. «Veieu? Aquesta foto és d'una cursa als Estats Units que va guanyar una mula que era filla d'un ruc que els havíem enviat no-

saltres», explica, amb orgull, en Joan Gassó. Aquest home no dóna treva al visitant, d'aquí cap allà, explicant detalls, anècdotes i històries dels seus rucs. Quan fa estona que voltem, les cames comencen a fer figa i com que fa un temps molt benigne, malgrat ser en ple hivern, li proposem seure fora en un banc improvisat amb un parell de bales de palla. Amb el cos apuntalat amb vistes cap a Queralt, repassem vida i obra d'un home que conserva el bon humor i una privilegiada memòria, malgrat que per a en Joan el temps no passa, tot el que explica fa «més o *menos* uns quaranta anys».

CARLES PONT [Bellver de Cerdanya, 1974. Periodista]
MARTA PICH [Rajadell, 1975. Fotògrafa]

RETRAT DE FAMÍLIA CAL GAVANDER DE GAVARRA. *Cal Gavander és la primera casa que trobareu a mà esquerra, poc abans d'arribar a Gavarra per la carretera que es desvia de la de Nargó a Isona. És una casa de pedra i teulada de llosa, amb era de batre i corrals, envoltada de trossos curosament conreats i perfumada per un aire net i balsàmic procedent de les pinedes i rebollars que s'estenen en una orografia suau i oberta més enllà dels sembrats.*

Marcel Fité > TEXT // Xavier Llongueras > FOTOGRAFIA

A cal Gavander, tòfones i mel

Actualment viuen quatre generacions de cal Gavander: la del besavi Antoni Colom, el Tòn, que va perdre la seva esposa, Trini, a l'agost farà tres anys; la de l'avi Marcel·lí i la seva dona Agustina; la dels néts Núria i Joan, i la de la besnéta Àgueda, que va fer 3 anys el juliol passat. La besnéta i els néts, però, ja no s'estan a Gavarra. «El Joan, la Núria i la nena viuen a Organyà», ens explica en Marcel·lí, poc després de fer-nos passar a una sala clara i espaiosa, on mantenim una bona part d'aquesta conversa. «Ell treballa a Montferrer i la Núria, a Nargó. D'aquesta manera la nena ho tindrà més bé per als estudis. El dia que van treure l'escola, van matar tots aquests pobles...» Avui, no

obstant, el Joan i la seva filla Àgueda són a la casa. La Núria no ha pogut pujar.

«Sí, hi va haver un temps que nosaltres i tot volíem marxar», hi afegeix el besavi Tòn, mentre l'Agustina feineja, vigila la néta i de tant en tant ens escolta. «No hi havia aigua ni llum ni mestres per a ensenyar. La primera llum la fèiem de la font d'Hisot. Molta gent de fora en diu d'Hisop, però aquí sempre se n'ha dit d'Hisot. Cap allà l'any 1991 o 1992 van inaugurar la nova, que ja ve de les Masies (de l'ENHER). La vam poder posar a canvi de jornals. L'aigua fa tres anys que la van inaugurar. Abans en teníem molt poca. Venia del torrent d'Escú i del de Comadir.

La nova ve d'Hisot i de moment no en falta», relata en Tòn.

Gavarra avui no té escola, però fa anys n'havia tingut. «Temps enrere a Gavarra hi vivia una seixantena de persones. Aleshores teníem municipi propi, escola i mossèn», continua recordant en Tòn. «Hi havia una mestra que es deia Mònica. Es va casar amb l'*Aufregina* i se'n van anar a viure a Òrio. El mossèn era mossèn Lluís Ferrer. Després hi va haver mossèn Ferran Palmés, però aquest no vivia al poble, s'estava a Nargó.»

En Marcel·lí, però, va estudiar un parell d'anys a Nargó. «A Nargó ensenyaven més. Aquí el Parenostre, la missa i poca cosa més», es queixa en Marcel·lí. «A Nargó m'hi vaig

MARCE FITÉ [Coll de Nargó, 1949. Filòleg]
XAVIER LLONGUERAS [Terrassa, 1963. Fotògraf]

Cal Gavander de Gavarra i les quatre generacions de la família: el Ton, el Marcel·lí i l'Agustina, la Núria i el Joan, i la més petita, l'Àgueda.

M3

Un carro de bous, amagat sota una muntanya d'herba, transita pels carrers de Guils de Cerdanya seriosament amenaçat de cedir sota el pes de la càrrega. S'ha acabat el dall i cal anar a emmagatzemar l'herba, una feina que encara es repeteix actualment, però canviant els bous per potents tractors. El pages, veí de Guils, es en Francesc Bosom Soler.

ANY: CAP A 1950

AUTOR: FOTO ROISIN

PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ MARTÍ SOLÉ

DOSSIER

EL CONTRABAN

JORDI PASQUES I CARLES PONT > COORDINACIÓ

D'amagat i a les palpentes [PÀG. 40]

CARLES PONT [Bellver de Cerdanya, 1974. Periodista]

D'una banda a l'altra [PÀG. 42]

JORDI PASQUES I CANUT [Olina, 1964. Excursionista i escriptor]

Els inicis del contraban [PÀG. 44]

LLUÍS OBIOLS I PEREARNAU [Adrall, 1985. Historiador]

Guies de fugitiu [PÀG. 48]

XAVIER PEDRALS [Bagà, 1956. Historiador i arxiver]

Amb les espardenyes al revés [PÀG. 52]

DOLORS CLOTET [Guardiola de Berguedà, 1970. Periodista]

De guàrdia civil a contrabandista [PÀG. 56]

MARC MARTÍNEZ [Bellver, 1974. Treballador Social]

Parada i fonda a ca l'Andreuet [PÀG. 58]

DOLORS TUBAU [Borredà, 1954. Periodista]

Llana per als soldats francesos [PÀG. 60]

JORDI PASQUES I CANUT

El 'fardo' sobre rodes [PÀG. 64]

MARCEL FITÉ [Coll de Nargó, 1949. Filòleg]

La ruta més concorreguda [PÀG. 68]

CRISTINA ORDUÑA [Barcelona, 1962. Periodista]

Amb trenta quilos a l'esquena [PÀG. 70]

CARLES PONT

Contraban de ficció [PÀG. 75]

MARTÍ SOLÉ [Puigcerdà, 1954. Estudiós de la història local]

Crònica (personal) del 'fardo' [PÀG. 78]

ALBERT VILLARÓ [La Seu d'Urgell, 1964. Escriptor]

Tres carrabiners
davant de la caseta,
a Puigcerdà // FOTO:
Col·lecció Martí Solé.

DOSSIER EL CONTRABAN

D'amagat i a les palpentes

Carles Pont > TEXT

El contraban en terra de frontera no s'ha vist mai com un delict, sinó més aviat com una oportunitat. Aquesta activitat, segons diu el diccionari, «és una infracció administrativa consistent en la importació o exportació d'articles [i persones] sense despatxar-los per la duana». La situació geogràfica de les comarques de l'àmbit del *Cadí-Pedraforca*, a cavall entre Andorra i França, ha comportat que el contraban hagi esdevingut una activitat de primer ordre des del segle XVII, malgrat que, com és lògic, no ha figurat mai en el nostre producte interior brut; sempre s'ha fet d'amagatotis i, sovint, a les palpentes.

Dedicar un monogràfic al contraban no ha estat fàcil. La majoria de persones que n'havien fet encara guarden un cert hermetisme sobre la seva ocupació o pluriocupació, depèn del cas. Alguns dels protagonistes que hem requerit per entrevistar-los o bé ho han refusat, o ens han donat un nombre d'excuses tan colossal que impossibilitava la trobada. Altres, val a dir-ho, ens ho han explicat amb pèls i senyals. Per tant, el primer que cal fer és agrair la disponibilitat dels protagonistes dels relats que conformen aquest dossier. Per altra part, reconèixer els que ja no hi són, com l'Enric

Porta, que ja havíem parlat d'entrevistar-lo, però no hi vam ser a temps. Les seves aventures de contraban amb el cotxe de línia eren de les que servien per passar una bona estona, però sobretot, per entendre la dimensió social que el contraban va tenir la segona meitat del segle XX a les nostres comarques.

El contraban, des dels seus orígens, ha tingut èpoques de plenitud o d'inactivitat en funció de la prosperitat econòmica. A més bonança monetària, menys contraban i a l'inversa. Per tant, en aquest dossier tractarem, sobretot, del període de la postguerra civil, una època d'escassetat en què el contraban va alleugerir el mal tràngol del racionament. També farem una mirada enrere i una altra endavant, des dels orígens del contraban de sal, fins a l'època del contraban amb jeeps. Per entendre'ns, del contraban a l'engròs.

En l'article posterior a aquest, el Jordi Pasques contextualitza el contraban i explica el perquè de l'activitat. En Pasques, que ha abocat el seu coneixement en part de la coordinació d'aquest dossier, també ha conformat un interessant article sobre contraban de santcristos i de llana. En un altre text, l'historiador Lluís Obiols ens

rememora els inicis del contraban de sal i explica el camí que servia d'evasió del preuat condiment, des de Cardona fins a França, passant per les nostres comarques.

De contraban se n'ha fet de les matèries més diverses, fins i tot, de persones, com ens explica en un article el Xavier Pedrals. Comprovarem que abans, durant i després de la Guerra Civil, moltes persones van passar cap a França i Andorra, i des d'allà cap aquí, indistintament.

Els que controlaven el contraban, la Guàrdia Civil i els Gendarmes, no sempre van resistir la temptació de portar el *fardo* a l'esquena. En Marc Martínez explica la peculiar experiència del *Rufino* de Martinet, que va passar de vigilar contrabandistes a ser vigilat.

En un altre article, la Dolors Tubau va anar a parlar amb la Maria Tort de ca l'Andreuet de Sorribes de Gósol. La Maria, malgrat vorejar la vuitantena d'anys, recorda amb exactitud com aixoplugava aquells joves contrabandistes berguedans que anaven fins a Andorra amb un *fardo* de 30 quilos a l'esquena.

En Marcel Fité ha escrit un article que tracta de quan contrabandistes com Lo Negre de Cambrils començaven a fer viatges amb vehicles. Per recordar una antiga ruta, la Cristina Orduña ha comptat com a ciclerons amb el Jordi de cal Perutxa de la Bastida i el Joan de cal Pey de Cerc. Tots tres han rememorat la ruta més concorreguda del contraban entre l'Alt Urgell i Andorra. Altres recorreguts evasius de mercaderies des del Prin-

cipat pirinenc, en aquest cas cap a la Cerdanya, l'han descrit amb precisió l'Isidre d'Aransa i el Ramon de cal Treset d'Éller. Ambdós, conserven la mateixa vitalitat que els va empènyer a córrer el risc de fer contraban per millorar la minvada economia familiar de la postguerra.

El contraban és una activitat que conté una certa èpica i a partir de la qual s'han construït la trama de novel·les, assajos i, fins i tot, pel·lícules. A Puigcerdà, durant els anys cinquanta, es va rodar una pel·lícula amb una forta repercussió social. El Martí Solé explica com es va viure el rodatge de *Cuatro en la frontera*, un llargmetratge dirigit per Antonio Santillán.

Finalment, hem demanat a l'escriptor Albert Villarro que fes un relat de la seva experiència personal amb el contraban. El resultat és un irònic text que suggereix un reconeixement per a «una activitat residual, gairebé artesana, que hauria d'estar protegida i emparada per l'administració, com els cistellers o els tupinaires» 🐾

Un contrabandista amb esquís i el *fardo* a l'esquena es disposa a creuar la frontera amb un altre company

FOTO: Josep Alsina. FONTS: JFAM/ANA.

DOSSIER EL CONTRABAN

Els inicis del contraban

LA NOVA FRONTERA QUE DIVIDIA Cerdanya VA PROVOCAR QUE EL COMERÇ DE SAL COMENCÉS A SER PERSEGUÏT COM A CONTRABAN, I VA PORTAR LA REVOLTA DELS ANGELETS

Lluís Obiols i Perearnau > TEXT

La vida a les nostres contrades ha canviat molt en els últims segles. Costa d'imaginar les nostres comarques atapeïdes de soldats lliurant batalles contínuament, defensant Espanya o defensant França, o intentant controlar les revoltes populars en contra dels interessos dels grans estats. Però encara costa més d'entendre un dels motius principals d'una d'aquestes revoltes, fa 350 anys, a les comarques que ara anomenem de la Catalunya Nord: el contraban de la sal de Cardona.

La sal té multitud d'usos. Evidentment, serveix per donar gust als aliments, però sobretot s'utilitza per conservar-los. Sense sal no coneixeríem cap dels derivats i embotits obtinguts en la matança del porc, per exemple, ni tindríem dotzenes de receptes per cuinar el bacallà salat que arribava als pobles del Pirineu després de recórrer centenars de quilòmetres. I pel bestiar que passa l'estiu pasturant als prats naturals d'alta muntanya és imprescindible poder disposar de sal, que van llepar de les saleres. De fet, el salari, entès com a sou, s'anomena així perquè

durant segles, quan els pagaments en moneda no eren tan freqüents com avui en dia, molt sovint es cobrava el treball en sal.

Tot i que aquest producte es podia obtenir per evaporació de l'aigua del mar o de les fonts salades (com a Gerri de la Sal o a Cambrils), la muntanya de sal de Cardona, abundantíssima i a cel obert, permetia obtenir aquest producte en grans quantitats, i amb uns costos molt baixos. Realment és excepcional pel que suposava econòmicament, i pel seu lloc central al país, com ja l'any 1600 explicava Pere Gil: «Y ayxí com lo saler se posa en mitg de la taula, ayxí ha volgut Déu nostre Senyor

en mitg de Cathaluña posar les montanyes de sal de Cardona.»

Aquest conjunt de factors fa que la muntanya s'hagi explotat des de les èpoques més remotes de la nostra història, a gran escala. Ja un autor d'època romana, Sidoni Apol·linar, especificava que la sal que se n'extreia s'exportava cap a la Gàlia i Itàlia. De fet, la muntanya va ser una de les principals fonts d'ingressos dels ducs de Cardona, que es van convertir en la casa nobiliària més important de Catalunya. Des de la vila sortien un seguit de camins pels quals la sal es distribuïa radialment per tot el territori del seu voltant i fins a indrets realment allunyats: eren els camins cardoners o camins saliners.

El camí cardoner de Cerdanya. Un d'aquests camins comunicava Cardona amb la Catalunya Nord. Ja als segles XI-XII es parla de la *via cardo-*

A l'esquerra, un noi carregat amb un *fardo* // FONS: JFAM/ANA.
A la dreta, una il·lustració del diari francès *Le Petit Parisien*, amb una escena de contraban a la frontera l'any 1899 // FOTO: Col·lecció Martí Solé.

Amb les espardenyes al revés

JACQUES OBRADORS ES VA DEDICAR MÉS DE VINT ANYS A FER EL CONTRABAN ENTRE L'ALTA Cerdanya I ELS POBLES DEL BERGUEDÀ

Dolors Clotet > TEXT // Xavier Llongueras > FOTOGRAFIA

Espardenyes de set vetes. Aquest és, aparentment, el calçat poc adequat que Jacques Obradors va fer servir durant més de vint anys per travessar les muntanyes de la frontera francoespanyola. En aquest anar i venir, traguava productes del mercat negre a l'esquena o conduïa grups de militars de la resistència francesa cap a Barcelona perquè poguessin entrar de nou a la França ocupada des d'Anglaterra i alliberar el país dels nazis.

Elaborades amb cànem, les espardenyes de set vetes són un calçat molt flexible que sempre s'adapta bé al peu

i «deixen que la sang circuli, així no se't congelen els peus». Les tradicionals espardenyes van ser una de les principals aliades d'Obradors en les seves freqüents anades i vingudes per les muntanyes frontereres entre l'Alta Cerdanya i el Berguedà. Completava la seva indumentària amb dos parells de mitjons gruixuts, que duia posats, un altre parell de recanvi, i una manta per resguardar-se del fred.

Exiliat a la Catalunya Nord juntament amb la seva família durant la retirada de les tropes republicanes l'any 1939, va començar a dedicar-se

al contraban amb només 12 anys i ho va deixar el 1963, amb 36 anys.

De Puig-reig a Vallcebolera. Nascut a Puig-reig l'any 1927, recorda que els seus pares treballaven a l'antiga colònia de cal Vidal: «El pare feia anar el batan i la mare feia rodets». Quan la retirada republicana va ser tan inexorable com l'avenç de les tropes franquistes, la mare, el seu germà gran i ell van emprendre la marxa frontera enllà. El pare havia marxat abans per trobar una casa i una feina com a vaquer. Així va ser com

El Jacques Obradors va fer contraban de tota mena de mercaderies i va ajudar a passar la frontera persones que fugien dels nazis.

Passadors de militars francesos

van instal·lar-se a la petita població de Vallcebol·lera, a l'Alta Cerdanya. «Vam arribar a un país estranger, no teníem res, ho havíem perdut tot, els diners de la República no valien res i bé havíem de menjar. Amb 12 anys era massa jove per treballar i massa gran per estudiar», explica en Jacques Obradors. Tot i això, diu que l'idioma no va ser un problema perquè «parlàvem més el català que no pas el francès». Empesos per la necessitat, tots van haver de treballar per tenir un plat a taula, oi més quan poc temps després de ser a Vallcebol·lera van detenir el seu pare. El van empresonar a Perpinyà i d'allà el van traslladar al camp de concentració alemany de Mauthausen, d'on va aconseguir escapar-se després de tres llargs anys de captiveri. «D'una manera o altra t'has de guanyar la vida», diu, alçant les espatlles amb resignació en recordar aquells durs moments. Així va ser com abans de l'adolescència va iniciar-se en el contraban. «En aquells temps no ens planyíem gaire, la necessitat ens ho feia fer tot, la mare feia hores a les cases, el meu germà treballava al camp i jo ajudava», explica.

A la Catalunya de la postguerra hi havia manca de diferents productes i a França, immersa en la Segona Guerra Mundial, també. Per això, en Jacques comprava material que podia vendre a Castellar de n'Hug i allà adquiria materials que podia dur a l'Alta Cerdanya. Treballava per ell i sempre va mirar de fer-ho sol perquè pensava que «com menys gent sabés el que feia, millor, d'aquesta manera no hi havia ningú que pogués xerrar-ho», sentència.

Si fer el contraban de mercaderies ja era prou arriscat, passar persones «era molt més arriscat, si algú et delatava podies anar a la presó». Durant una època abans del final de la Segona Guerra Mundial, en Jacques va guiar grups d'homes, militars francesos normalment d'alta graduació, pels viarans de la frontera perquè, un cop a Catalunya, poguessin arribar fins a Barcelona i d'allà anar cap a Anglaterra. «Se n'anaven a trobar la resistència», apunta en Jacques. Per fer aquesta feina, en la qual a vegades l'acompanyava el seu germà, «no cobrava res, ho feia per convicció i també a canvi de favors». Ell mateix s'encarregava d'alliçonar els militars sobre el que havien de fer en aquests perillosos viatges. «Estava *interdit* de fumar perquè la brasa de la burilla d'un cigarret es veu des de molt lluny i ens haurien pogut detectar. Tampoc podíem parlar perquè no ens sentissin». Aquests guiats es podien fer de dia o de nit. Ell anava davant del grup de militars però a una distància prudencial, només per mostrar-los el camí.

Al llarg del recorregut s'intercanviaven els papers: els militars anaven davant i ell al darrere, de manera que no semblés que caminaven tots plegats en un grup organitzat.

Fent el contraban i passant moltes hores sol a les muntanyes pendent del més mínim indici de perill «et tornes més salvatge que res més», confessa. I hi afegeix que «l'ofici de contrabandista és molt fàcil si ets seriós i previsor per administrar els diners obtinguts.»

Com que a l'Alta Cerdanya en aquella època no hi havia gaires sucursals bancàries, en Jacques va invertir els seus beneficis en la compra de caps de bestiar en comptes «de guardar els quartos amagats casa». Així, «si els necessitaves, et podies vendre alguna vaca», explica. Quan el bestiar li va deixar de ser rendible, cap a l'any 1960, ell i la seva família es van instal·lar a la mateixa casa on encara viu actualment, a Oceja. Tres anys després va deixar el contraban perquè diu que amb la proliferació dels cotxes, ja no li sortia a compte.

En Jacques Obradors es va jubilar l'any 1982 amb un llarg currículum professional que inclou les feines de contrabandista, pagès, segador, operari de l'obra de portada de l'aigua des del Pimorent fins a la Tor de Querol i camioner. «A la muntanya hi he anat tota la vida», explica en Jacques. De fet, encara avui, amb 80 anys, hi va a passejar. També dedica una part del seu temps a donar a conèixer la història del contraban a través de xerrades a escolars i és un dels promotors de la Caminada dels Contrabandistes, que uneix Oceja i Castellar de n'Hug i que segueix la petjada de la ruta dels contrabandistes. No sent nostàlgia del passat: «He tingut una vida molt rica, unes experiències molt grosses». L'única cosa que li sap greu és que «tots aquests camins», els camins del contraban, «es perdin», i explica: «Hem mirat de salvar-los» a través d'iniciatives com la caminada esmentada i impulsant-ne la neteja perquè s'hi pugui transitar. Malauradament, molts dels camins que feia en Jacques i els seus col·legues «no es coneixen o són bruts», diu, mentre mira el cim nevad del Puigllançada, que es veu des del menjador de casa seva. 🏠

DOSSIER EL CONTRABAN

Parada i fonda a ca l'Andreuet

LA MARIA TORT VA SER TESTIMONI DE L'ÈPOCA EN QUÈ A L'HOSTAL DE SORRIBES DE GÓSOL HI PARAVEN PER REFER-SE ELS HOMES DEL BERGUEDÀ QUE FEIEN CONTRABAN

Dolors Tubau > TEXT // Marta Pich > FOTOGRAFIA

Es troba a tocar d'una humil esglesiola, dedicada a Sant Francesc, tota restaurada. Tots dos edificis constitueixen el nucli d'una petita concentració de cases que, una tarda qualsevol d'hivern, resten submergides en un silenci corprenedor. Després d'enfilars uns quants graons i passar el llindar de la porta, perfilada de color blauet, s'entra a una sala on el temps s'ha aturat i on és fàcil d'imaginar-se un grup de contrabandistes asseguts als escons, davant del foc, escalfant-se, mentre l'hostalera els passa el porró i els serveix el menjar. La Maria Tort, ara amb 79 anys, però aleshores una joveneta, havia estat protagonista d'aquesta escena més d'una vegada, sobretot als anys quaranta. Llavors, la família de la Maria la formaven la mare i els altres quatre germans. El pare durant deu anys va haver de marxar a França, perquè en temps de la República havia estat alcalde de Gósol.

La Maria no s'ha mogut mai d'aquestes terres: «Vaig néixer i créixer en aquesta casa i hi visco la mar de bé». No sabia viure en un altre lloc i li lluen els ulls quan mostra extasiada les grandioses

montanyes que l'envolten, entre elles el Pedraforça.

Un ofici perillós. El contraban era un ofici clandestí i ple de riscos: caminar de nit, sortir dels camins fressats, passar fred i calamitats. Per això, els homes no solien anar mai sols i encara que fossin amos d'ells mateixos, els anava bé la companyia i també les complicitats amb l'entorn. «La primera vegada que va passar el Florenci, el sastre de Valls, va entrar i va dir, no teniu pas cap vedell per vendre?», explica la Maria, que li va contestar que no. «Al cap d'uns quants dies va tornar amb el Pere i el Gorri, l'eugasser, i jo que li vaig dir, 'que portes el vedell a l'esquena?' i ell se'n va riure una mica.»

La Maria es referia a la mercaderia, que sempre la deixaven amagada fora de l'hostal, on no solien pernoctar mai, «dormien pels coberts i marxaven quan volien». El camí era llarg, un dia per pujar fins a Andorra i dos per baixar, sempre a peu, mal calçats i carregats amb el paquet, que solia pesar de vint-i-cinc a trenta quilos. «El que més baixaven era tabac en pastilles. Els mateixos de la fàbrica

Patau els arreglaven el paquet: una mena de motxilla de roba de sac amb braceres, que anava preparada de manera que només calia estirar un cordill per llençar-la.» De vegades, el viatge era especialment dur. «Un dia per Sant Antoni de gener va fer una nevada molt exagerada i el *Pepitu* de Canals, que era un xicot molt valent, baixava amb una colla i anava al davant per trencar la neu. Quan van passar per la Farga, d'aquí baix, els van trobar pastant el pa, i del fred que tenien se'ls van ficar al forn. Pobra canalla!», es lamenta la Maria. Però, el pitjor de tot, era topar-se amb els carrabiners o amb la Guàrdia Civil. Havien disparat i n'havien mort més d'un, sobretot en passar el Segre, prop de la frontera. «El meu germà mateix el van agafar allà i va haver d'estar-se un mes a la presó de Lleida. No per contrabandista, no! Sinó per haver passat clandestinament la frontera». La majoria de contrabandistes, però, no solien anar armats perquè eren del parer del germà de la Maria, que sempre deia que la millor arma del contrabandista eren les cames. «Aquesta gent, punyeta, no era pas mala gent i els que els disparaven pel dret, trobo

jo que feien molt mal fet, perquè a l'última hora eren unes persones que s'anaven a guanyar 1.000 pessetes amb un paquet de tabac, patint tota mena d'inclemències i passant de tot.»

Virgilio Alegre, era el caporal de la dotació de carrabiners destinada a Gósol, formada per ell i sis homes més. La Maria explica que «aquell home anava molt bé, perquè amb deu drets deixava el pas lliure als contrabandistes. A alguns els empipava

molt haver de pagar només per passar per Gósol, però en cas de resistir-se, com que ho sabia prou tot, els amenaçava d'anar-los a buscar a casa». A més, per arrodonir el negoci es feia dur d'Andorra encenedors, paquets de tabac i altres coses, que naturalment no pagava. També cobrava per deixar sortir algun camió de patates i de bestiar que aleshores estaven intervinguts. «Un dia era amagat a la coma de Gósol a l'aguait del

pas d'un contrabandista, l'esperava com la guineu espera una llebre i li va cridar l'*alto*. L'home, però, no es va aturar i va continuar i l'Alegre, al darrere, agafat fort al paquet de tabac, fins que tots dos van rodolar costes avall. La peripècia va acabar amb el caporal entrant a la plaça del poble amb el contrabandista a coll perquè s'havia trencat el peu.

Un negociant de fusta, el Güell, necessitava un motor per a un camió i ell i el mossèn Cels, que tenia part en el negoci, el van convidar a Puigcerdà a anar a un enterrament. Un cop allà el van deixar a un restaurant fent un bon àpat i passaren a França a buscar el motor. De tornada van passar els controls sense problemes: ningú va parar un cotxe on anava un caporal i un mossèn.»

L'hostal rebia de tant en tant també la inspecció dels guàrdies civils. Un dia, inesperadament, van entrar a la sala els de Saldes, que no els hi tocava per terme, i a la cuina hi havia contrabandistes, els quals van tenir temps de fugir cames ajudeu-me. Això va obligar els hostalers a haver de respondre moltes preguntes, però tot va acabar aquí. De qui sí que havien de rebre una visita un cop al mes era de la Guàrdia Civil de Sant Llorenç: «Els firmàvem la *passa* conforme havien vingut. De vegades hi havia cases que no hi anaven i es firmaven ells mateixos els papers. Ho feien amb la mà esquerra perquè no es notés». A la Maria no li agradaven gaire aquests hostes, «per això un dia al caporal, al Molina, li vaig dir que davant de la Guàrdia Civil ni el meu nom no sabia» 🍷

La Maria Tort recorda com els contrabandistes paraven a menjar a la fonda de Sorribes de Gósol.

Amb trenta quilos a l'esquena

L'ISIDRE NAVARRO I EL RAMON RIBOT VAN FER EL CONTRABAN ENTRE LES MUNTANYES DE LA SOLANA DE Cerdanya I ANDORRA: CAMINAVEN UNES 9 HORES CADA JORNADA

Carles Pont > TEXT // Xavier Llongueras > FOTOGRAFIA

Els anys posteriors a la Guerra Civil la gent de l'alta muntanya les va passar magres. Malgrat tot, als pobles a tocar de la frontera ho tenien millor que en altres punts del país, ja que feien el contraban, una activitat que els donava diners extres i que a moltes famílies els permetia fer la viu-viu. Els joves pagesos dels pobles fronterers amb Andorra, situats a la Solana de Cerdanya i a les valls frontereres de l'Alt Urgell, feien viatges d'amagat carregats de les mercaderies més variades: tabac, blondes, *puntilles*, televisors, vellut... El contraban estava penat, fins i tot amb presó, però aquells joves era en l'últim que pensaven. En època de penúries prevalia el risc de passar quatre paquets i alleugerir les estretors econòmiques de la postguerra, a la por de romandre uns dies a l'ombra d'una cel·la humida a la presó de Lleida.

Un dels homes que ho explica amb passió és l'Isidre Navarro, fill de cal Cinto d'Aransa. Als 78 anys, jubilat després de fer anys de guardabosc, recorda sense embuts els indrets, les mercaderies i els avatars que va viure durant els cinc anys que es va dedicar a fer contraban. Quan va complir la majoria d'edat va començar els viatges,

era l'any 1948: «La primera vegada tenia 18 anys i em van carregar 18 quilos, me'n *recordi* com si fos ara». L'Isidre rememora que va haver de deixar de fer contraban quan es va casar; explica que la seva dona, la Núria, li va dir: «El dia que tornis amb un *fardo* jo mateixa aniré a buscar els carrabiners». El jove de cal Cinto va veure clar que això del matrimoni comportava unes obligacions que passaven per damunt de la feina.

El recorregut des d'Aransa. La colla de l'Isidre eren entre quatre i sis xicots del poble d'Aransa i feien el recorregut fins a les Escaldes en unes 4 hores i trenta minuts, només d'anada. De bon matí sortien d'Aransa i anaven fins a Andorra. A l'estiu marxava primer un jove de la colla cap a les 5 del matí i s'arribava fins a cal Roca de les Escaldes. En aquest punt, recorda l'Isidre, «el Serafi ens pujava el *tabaco* amb la furgoneta des de Sant Julià. Allà carregàvem la mula i au!, cap a la barraca de Perafita, a 2.600 metres d'alçada. Fèiem un mossec i els companys pujaven des d'Aransa després de dinar per baixar amb els *fardos* a l'esquena». Al hivern, en canvi,

la neu els obligava a fer nit a Andorra i a prescindir de la mula. L'Isidre relata: «Els mesos de fred les havíem passat *canutes*. Hi havia vegades que teníem neu més amunt del *ginoll*. Portàvem bastó, i heu de pensar que la neu sovint ens tocava la punta del dit de la mà; la humitat ens llevava la pell del dit gros. No eren pas punyetes, eh! Ja t'afanyaves el que et pagaven, ja!». I afegeix, talment com si li donéssim corda, «un dia de dijous gras es va fotre a nevar de mala manera. Portàvem carn i, allà dalt la muntanya, no vàrem poder fer foc. De la gana que teníem, un company es va fotre les costelles crues.»

El tabac el pujaven de la fàbrica del Reig de Sant Julià: «A vegades portàvem pastilles de 100 grams de *regius* i *canela*; quasi sempre portàvem tabac. Alguna vegada caliquenyos de la Polleta», conclou l'Isidre. Un cop carregats, pujaven fins al port de Perafita i baixaven cap al poble d'Aransa i després fins a Martinet. A la colla els contractava el Ton del Cadí de Martinet: «Li deixàvem la mercaderia al Cabiscoll, a l'hotel, o per allà amagada en algun hort, segons convenia». L'Isidre Navarro

A l'esquerra, l'Isidre Navarro amb un *fardo* com els que transportaven.

DOSSIER EL CONTRABAN

Crònica (personal) del 'fardo'

UN DISSABTE A LA TARDA, DES DEL BALCÓ DE CASA, VAIG PODER VEURE COM UN TAXISTA TREIA, INDISSIMULADAMENT, TOT DE CARTRONS DE TABAC ROS DEL SEU VEHICLE

Albert Vilaró > TEXT I FOTOGRAFIA

Urgellenc de naixement, he estat envoltat de contrabandistes durant tota la meua vida. I jo sense saber-ho. Veïns, pares de companys d'escola, coneguts de sempre, qui sap si fins i tot parents: una presència constant però discreta. Fa trenta-cinc anys, fer de contrabandista era una activitat transversal i respectabilíssima. Alguns portaven una doble vida: eren ciutadans respectables de dia, paquetaires de nit. Conductors d'autobusos, manobres, treballadors de la Cooperativa, que quan plegaven es treien un sobresou. D'altres no feien altra cosa, i no se n'amagaven pas gaire. Hi eren tota l'estona, però jo, nen discret i poc tancer, no els veia. Només en alguna conversa captada de resquitllada la realitat s'imposava: havien tancat *fulano* unes setmanes a la presó de Lleida, per desavinences amb els recaptadors d'impostos. Un dissabte a la tarda, des del balcó de casa, vaig poder veure com un taxista treia, indissimuladament, tot de cartrons de tabac ros de les raconades de la carrosseria del seu vehicle. I un dia va entrar a casa un preciós radiocasset, marca Grundig, que un conegut que s'hi dedicava havia fet viatjar d'Andorra fins a la Seu sense pagar els aranzels

preceptius. Recordo que estava embolicat amb paper d'estrassa i un cordill de lligar llangonisses, i que en una cantonada lluiu una petita macadura, que en aquell moment em va semblar la prova que el seu periple des de la botiga fins a casa havia estat difícil, arriscat i ple de contingències —persecucions, corredisses, qui sap si algun tret a l'aire— i que aquella minúscula ferida n'era la prova fefaent. Probablement s'havia abonyegat en col·locar-lo en un doble fons —hi havia tallers altament especialitzats a *tunejar* tota mena de vehicles—, de manera que de *glamour* més aviat poc, però era igual: allò era el cos d'un delictes. Fiscal i més aviat escarransit, però delictes al cap i a la fi. Tothom se n'aprofitava, en la justa mesura de les seves necessitats. Els estudiants es finançaven l'estada a Barcelona baixant alcohol als bars que ja tenien aconduïts. Un servidor, així que es va treure el carnet de conduir, es va fer un fart de transportar mantega i sacs de sucre amb destinació a l'obrador de la pastisseria familiar. Amb una política duanera poc flexible, amb guàrdies civils de la vella escola vigilant el contingut de la maleta, passar la duana amb un

parell de quilos de mantega o un parell de sacs de sucre més dels permesos suposava una certa transgressió, una experiència adrenalínica.

Però aquesta era una feina de dilettants, de pàrvuls. Podent passar per la muntanya, quina necessitat hi havia de ficar-se en la gola del llop. A partir de la segona meitat dels anys vuitanta, amb l'augment espectacular del diferencial fiscal del tabac, el negoci es va animar. Hi havia molts quartos en joc, i era una feina relativament senzilla i prou emocionant: jugar al gat i al ratolí amb els carrabiners. A Andorra carregaven els Range-Rover fins que no hi cabia ni un cartró més, escollien la ruta en funció de la informació de què disposaven, feien passar algú net al davant per avisar si hi havia vigilància, descarregaven en un magatzem a la Seu o voltants, i, quan tenien un camió ple de gènere, cap avall que fa baixada. Res no els deturava. A l'hivern feien servir Ratracs o motos de neu, o fins i tot obrien les pistes nevades amb una màquina per poder passar amb més comoditat. Els motoritzats coexistien amb els més tradicionals traginadors de *fardos*, que seguien les rutes de tota

la vida a peu, amb vint o trenta quilos de tabac carregats a l'esquena, tapats amb una bossa de plàstic negre. Si mai te'ls trobaves anant en bicicleta per la muntanya, et saludaven polidament, com si fossin uns altres excursionistes. Eren tots uns personatges peculiars. Gent del país, evidentment, però també gallecs, portuguesos, més tard búlgars, polonesos, organitzats en colles, amb els seus codis i les seves normes. L'OCDE del *fardo*. No se n'amagaven, i fins i tot es podria dir que els d'aquesta tongada tenien

un punt exhibicionista. *Miss Galicia*, un contrabandista de cabellera rossa i rinxolada, es passejava pels bars de la Seu fent sonar les cadenes d'or. Tenien cotxes bons, i, quan tancaven els bars on comentaven les vicissituds de la jornada, els feien córrer avinguda del Salòria avall. Cocaïna i putes. Molts diners en circulació. Algun assassinat, també, i atropellaments mortals. Massa velocitat. Molta gent contemplava, desconcertada, com s'havia alterat definitivament aquella imatge familiar i assumida del contrabandista local

que formava part de l'economia del país com a element estructural, gairebé bàsic. Les autoritats tributàries, després de fer números, també ho van veure, i ens van enviar el Setè de Cavalleria: els agents dels Grups Antiterroristes Rurals, que eren com els homes de Harrelson però amb tricorni. En quatre dies van prendre el control de la situació. Circulaven tot d'històries sobre els seus mètodes contundents, que si s'havien atrevit a travessar la ratlla de la frontera des d'on els perseguits els feien pam i pipa, que si havien encadenat un contrabandista tota la nit a un pi. La pressió de la Unió Europea va aconseguir el més difícil: que Andorra considerés el contraban un delictes, quan els capellans locals mai no s'havien atrevit a donar l'absolució si mai algú es confessava com a paquetaire, perquè no es considerava pecat. La festa es va acabar.

Com que sóc poc observador de mena, i no faig vida social, ara no sabria dir si se'n fa o no. Potser tan sols és una activitat residual, gairebé artesana, que hauria d'estar protegida i emparada per l'administració, com els cistellers o els tupinaires. A la muntanya, però, encara hi ha rastres ben evidents: ferralla de vehicles abandonats en llocs inversemblants, una Ratrac bolcada vora el riu Negre de Bescaran, tot de pistes, pistetes, xaragalls i dreces obertes a la Rabassa, el peatge mític del Mas d'Alins: tot un patrimoni mig material que, amb el temps, s'anirà esvaint, i qui sap si es transformarà prou per ocupar el seu espai a l'imaginari pirinenc, al costat dels minairons, els soldats carlins, la quota lletera i les encantades ☘

A la muntanya encara hi ha rastres ben evidents de vehicles abandonats en llocs insòlits.

M4

Esmolant la dalla. El Joan Gispert de cal Joanet de Cava passa la pedra d'esmolar un dia de sega.

ANY: 1957

AUTOR: JOSEP M. ESCLUSA (LA SEU D'URGELL)

PROCEDÈNCIA: ARXIU FAMILIAR JOAN GISPERT

M5

En Martí Duran Robert, batent amb les egües a l'era de cal Cerdà del mas d'Eroles d'Adrall. Els Duran havien arribat l'any 1907 com a arrendataris al mas d'Eroles procedents de la Cerdanya. Per això casa seva era cal Cerdà.

ANY: CAP A 1940

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU DE LA SERRADORA D'ADRALL

PATRIMONI

MARC MARTÍNEZ > COORDINACIÓ

PATRIMONI ETNOLOGIA

L'últim cisteller de la Pobla [pàg. 90]

TONI MATA [Manresa, 1970. Periodista]

PATRIMONI ARQUITECTURA

L'empremta de l'arquitecte Sostres [pàg. 92]

ANGEL JUVÉ [Bellver, 1957. Arquitecte]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

El castellot de Bolvir [pàg. 94]

SARA ALIAGA [Barcelona, 1962. Arqueòloga i museòloga] CIRA CRESPO [Barcelona, 1980. Historiadora]
ORIOL MERCADAL [Barcelona, 1963. Arqueòleg, paleoantropòleg i museòleg] JORDI MORERA [Manresa, 1977. Llicenciat en història]

PATRIMONI HISTÒRIA

La visita d'Alfons XIII a Cerdanya [pàg. 96]

QUERALT SOLÉ [Barcelona, 1974. Historiadora]

PATRIMONI LLENGUA

Lo tarter dels Minairons [pàg. 98]

MANEL FIGUERA [Barcelona, 1957. Escriptor]

PATRIMONI GASTRONOMIA

Iogurt i mató com els d'abans [pàg. 100]

MARC MARTÍNEZ [Bellver, 1974. Treballador Social]

PATRIMONI CAÇA I PESCA

La becada [pàg. 102]

RAIMON MARINÉ [Barcelona, 1971. Biòleg i consultor ambiental]

PATRIMONI FAUNA

El mussol pirinenc [pàg. 104]

ÀNGEL BONADA [Queralbs, 1970. Naturalista]

PATRIMONI FLORA

La corona del rei [pàg. 106]

PERE AYMERICH [Guardiola de Berguedà, 1963. Biòleg]

PATRIMONI PLANTES I CUINA

L'ortiga [pàg. 108]

CATI SOLÉ [Barcelona, 1956. Artesana]

PATRIMONI PLANTES I REMEIS

La tanarida [pàg. 110]

JOAN MUNTANER [Alp, 1952. Farmacèutic]

L'últim cisteller de la Pobla

Joan Cortina, de 79 anys, es deixa veure per algunes fires del Berguedà amb els seus cistells elaborats artesanalment

L'amabilitat que desprèn Joan Cortina contrasta vivament amb els escassos i pelats tres graus amb què el termòmetre saluda nadius i forasters a la fira medieval. Un clima sever que s'infiltra pels carrerons més cèntrics de la Pobla de Lillet en un Divendres Sant més festiu que agradable, i que atreu nombrosos turistes a l'Alt Berguedà. Començaran la ruta al bar per endrapar un esmorzar reconfortant i, abans de dinar, pujaran als encisadors Jardins Artigas. Entremig, un cop d'ull a les parades artesanals de la fira, posant especial atenció a la d'un senyor que no aparenta ser a les portes de la vuitantena, que vesteix atabaladament un parell de peces d'obligat compliment per donar una certa autenticitat a la celebració i maleeix el fred mentre busca una targeta de visita a la butxaca dels pantalons. Envoltat de cistells, tots trenats per les seves mans, reconeix que s'ho passa bé, un entreteniment que va recuperar en la jubilació, un ofici, però, que se'ns escapa.

«La necessitat obliga», recorda Joan Cortina Sellas, nascut el 3 de març de 1929 a la Pobla de Lillet, sense deixar d'enyorament dels temps viscuts. «De petit, després de la guerra, hi havia molta misèria. Vivíem a pagès. Un dia, el pare

va anar al poble i va comprar un cistell. En veure'l, em vaig adonar que me'n faltava un, i em vaig proposar fer-lo jo mateix». Cortina recorda: «No em va sortir a la primera, és clar. Però, després de set o vuit cops, ja em quedava bé. Aleshores tenia quinze o setze anys». Amb honradesa, Cortina reconeix que va trigar «quatre o cinc anys» abans no va dominar la tècnica. «No parava de fer-ne», assegura.

Uns braçats de vímets que corrien

per les golfes van ser-li de molta utilitat en els tempteigs inicials. «Els dissabtes i els diumenges, en comptes d'anar al cine, em dedicava a fer cistells». Però Cortina no s'ha passat tota la vida doblegant canyes. «La maquinària va provocar que la feina de cistellers, ferrers... anés desapareixent. Quan tenia vint-i-cinc anys, potser trenta, ho vaig deixar. I no m'hi vaig tornar a posar fins que em vaig jubilar, als cinquanta-nou. Més que res, per distreure'm.»

Un dia a la fira

Les escasses ocasions en que Joan Cortina treu la seva artesanía al carrer són les fires i mercats que se celebren arreu de la comarca. Quan és a prop d'entrar a la vuitantena, aquest cisteller de la Pobla de Lillet evita els desplaçaments gaire llargs. En té ben bé prou amb ensenyar els utensilis en les trobades que es duen a terme pel Berguedà. S'asseu despreocupat a l'espai que li assignen i escampa una vintena de les seves creacions, que l'han acompanyat dins del cotxe uns quants quilòmetres. S'aixeca per saludar un conegut, després per atendre un possible client. Sap que les vendes no sovintegen, tot i que els vianants queden meravellats amb la consistència dels cistells i els coves. Al cap d'unes hores, arreglegarà les eines i els vímets manufacturats i tornarà a casa. En queden pocs que ho facin.

Molta traça i poques eines.

De cistells, n'hi ha de tota mena. Des dels que es pengen al braç per anar a buscar bolets fins als coves grans per a la roba o la brossa, passant pels de veremar, els centres de taula i els recipients per posar-hi els ous, la fruita, la llenya... «A la gent els fa gràcia veure com treballo». Turistes amb la càmera de fotos disparant a discreció testimonien un diagnòstic de la situació que Cortina remata assegurant que «comprar, compren poc». La millor època, sense cap mena de dubte, «és la dels bolets». Llàstima, però, que «aquests dos darrers anys, de bolets no se n'han fet».

Fets a mà, l'artesà n'ensenyà la resistència simulant una caiguda sobre el cistell.

No es trenca ni s'esberla. «El vímet és més fort que la canya. Me'l cullo jo mateix per les vimeteres de les cases de pagès d'aquí la vora». Tot i que el plàstic «s'ho ha menjat tot», els estris que manufactura Cortina són dignes d'admiració. Petites joies de l'artesanía que requereixen traça i paciència. I unes poques eines: «Culleres i punxons per fer passar el vímet, un obridor o estellador, un martell, un ganivet i unes tisores de podar». La feina de

cisteller requereix bones mans, però també concentració per no esguerrar l'entreteixit. Cortina elabora cistells amb nansa, d'altres amb tapa, alguns que no porten ni una cosa ni l'altra. Peces de mides diverses que oscil·len entre els deu i els cinquanta euros.

De jove, Joan Cortina «passava els hiverns llogat a les cases de pagès i feia cistells. Set o vuit dies a cada lloc. Als estius, treballava a casa, de pagès». Ara, de gran, l'arsenal dels seus coneixements

és a l'abast dels que aprecien el treball artesanal i la solidesa d'uns objectes que ja gairebé ningú no elabora. Hi va haver un temps en què coneixia altres persones que també es dedicaven a la cistelleria, en poblacions com Berga, Vallcebre, Gironella... «Ara, d'això no se'n pot viure», explica, sense laments ni derrotisme. És conscient dels signes del temps, tal com són conscients de la seva traça els que li encarreguen coves o cistells i li'n compren

El Joan Cortina, de la Pobla de Lillet, és un dels últims cistellers de la comarca.

PATRIMONI CAÇA I PESCA // Raimon Mariné > TEXT // Jaume Sañé > FOTOGRAFIA // Josep Marmi > IL·LUSTRACIÓ

La becada

La carn d'aquest ocell és d'una exquisidesa culinària reconeguda arreu, si bé la seva comercialització està prohibida a Catalunya

El nom d'aquest peculiar ocell fa referència a un dels seus trets anatòmics més destacats: el bec. Efectivament, al marge de la mida desproporcionada del cap, el bec de la becada és més característic dels ocells limícoles que no pas d'un ocell forestal. I és que es tracta d'un limícola de la família dels escolopàcids, ocells característics d'ambients aquàtics, que tenen en la becada el seu representant més destacat en els ambients forestals. El seu bec té un seguit de terminacions nervioses a l'extrem distal que li atorguen propietats sensibles a

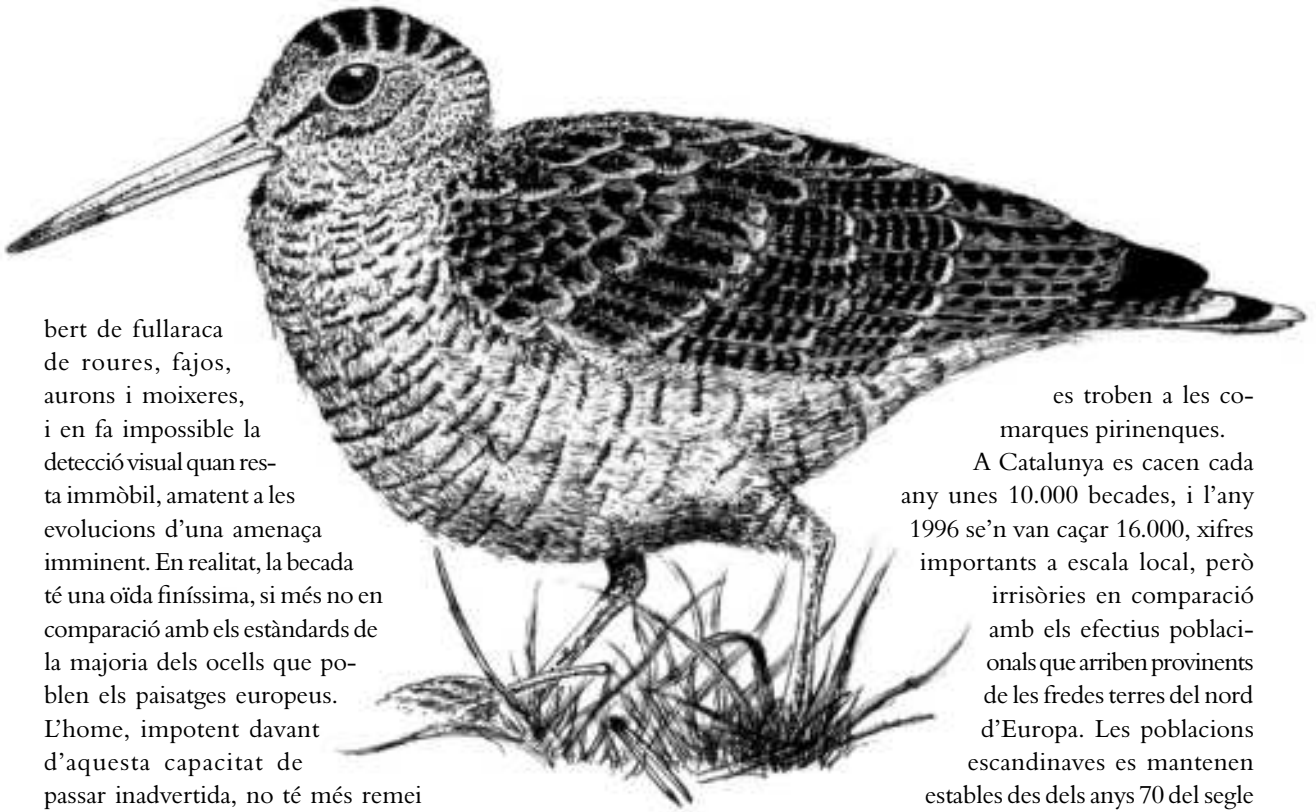
l'hora de descobrir la presència d'un cuc amagat sota la fullaraca. Un altre tret distintiu del nostre protagonista és la capacitat per obrir el bec a l'altura del seu tram final, sense necessitat de separar les mandíbules per la base. Una llengua llarga i filiforme fa la resta de la feina i ajuda a la ràpida ingestió de les bellugadisses preses. Les becades peonen pels sòls tous de les forests caducifòlies més humides, endinsant-hi el bec per extraure'n els invertebrats dels quals s'alimenten, tot deixant-hi uns clots característics que ajuden el

caçador més experimentat a detectar la discreta presència d'una de les aus més amagadisses del país.

Es tracta d'un ocell terrenjant, tot i que d'indiscutible habilitat voladora, parent dels limícoles i estrictament forestal a les nostres contrades. Ateny uns 23 cm de cap a cua, a banda del bec, que mesura entre 6 i 8 cm. A més del bec, que li dóna nom, en destaca especialment el cap, gros, desproporcionat, amb uns ulls enormes, disposats a banda i banda. Les orelles, sense pavelló auditiu extern (com a la resta dels ocells), es situen, de manera gairebé exclusiva en la fauna ornitològica, just a sota dels ulls.

Coneguda com la 'sorda'. La tradició popular atorga el nom de 'sorda' a la becada en bona part de la geografia ibèrica, si bé és cert que a Catalunya aquesta denominació no és gaire estesa. Probablement la substantivització de l'adjectiu 'sorda' es pot atribuir al fet que la becada, quan es sent assetjada pel caçador o per qualsevol altre depredador, no arrenca el vol fins ben bé el darrer instant, quan la proximitat de l'amenaça fa perillar una trepitjada o alguna ensopegada sense remei. El críptic plomatge d'aquest ocell es confon íntimament amb el sòl reco-

La becada es camufla perfectament al mig de la fullaraca.

bert de fullaraca de roures, fajos, aurons i moixeres, i en fa impossible la detecció visual quan resta immòbil, amatent a les evolucions d'una amenaça imminent. En realitat, la becada té una oïda finíssima, si més no en comparació amb els estàndards de la majoria dels ocells que poblen els paisatges europeus. L'home, impotent davant d'aquesta capacitat de passar inadvertida, no té més remei que recórrer a l'ajut inestimable del gos per a localitzar i abatre la sorda, en un dels estira-i-arrossa més apassionants que una jornada cinegètica pot oferir a casa nostra. Al marge de les característiques del seu aprofitament cinegètic, la carn de la becada és d'una exquisidesa culinària reconeguda arreu, si bé la seva comercialització està prohibida a Catalunya.

El nom llatí de la becada és *Scolopax rusticola*. Es tracta d'una de les espècies de caça menor amb més tradició cinegètica al nostre país. L'afició dels caçadors per les becades es deu, en bona part, a la necessitat de caçar-les amb gossos especialment ensinistrats, al seu característic i fugisser vol zigzaguent i a l'excel·lència culinària de la seva carn. Malgrat el fet que bona part dels caçadors mostren afició per un ampli espectre de peces cinegè-

tiques, el caçador de becades és, per norma, un veritable fanàtic d'aquesta espècie, a la qual es dedica en cos i ànima durant la tardor i l'hivern. Els Pirineus no són el paradís de les becades a Catalunya, tot i que n'acullen poblacions notables durant els mesos més freds, especialment als fons de valls i als boscos muntans.

Des del nord d'Europa. El gros de les becades que arriba cada tardor a Catalunya ho fa des dels seus territoris de reproducció, localitzats a Rússia i la península Escandinava, on hi ha entre dos milions i sis milions de parelles nidificants. A Catalunya es comporta com una espècie estrictament hivernant a les planes de les comarques gironines i barcelonines. Els únics efectius reproductors de becada a casa nostra

es troben a les comarques pirinenques.

A Catalunya es cacen cada any unes 10.000 becades, i l'any 1996 se'n van caçar 16.000, xifres importants a escala local, però irrisòries en comparació amb els efectius poblacionals que arriben provinents de les fredes terres del nord d'Europa. Les poblacions escandinaves es mantenen estables des dels anys 70 del segle XX, si bé la població més important (la russa) ha minvat lleugerament de llavors ençà.

Les becades que es reproduïxen als Pirineus són més aviat escasses, lligades als boscos de pi negre i a les avetoses en vessants obacs i tranquils. Entre finals d'hivern i inicis de primavera les becades sobrevolen els boscos pirinencs emetent el seu característic cant territorial: és el moment en què les becades ronquen. Es tracta d'un dels moments més màgics de les nits pirinenques, just abans que els musols pirinencs es delatin amb el seu cant de puput, mentre els galls fers es preparen per a atraure les gallines als *cantaders*.

La becada és, en definitiva, una espècie discreta que genera passions entre els naturalistes, els aficionats a la caça i a la bona taula. 🐉

UNA MIRADA EN EL PAISATGE

Albert Villaró > TEXT // Xavier Llongueras > FOTOGRAFIA

Du-duana

Al principi era el verb, a la frontera no hi havia ni una trista ratlla, i l'extensió universal de l'administració de la hisenda hispànica només existia en els deliris del comte-duc d'Olivares. Cap a la fi del segle XVIII a la Farga de Moles hi havia una pedra que marcava el canvi de jurisdicció i on, en paraules de l'espia borbònic don Francisco de Zamora, s'hi feia la *troca* de presoners (?). Però ni rastre de la duana. Més tard, una postal groguenca de començament del segle XX ens mostra una barraca emblanquinada, d'un estantís aire colonial, ocupada per tres *carabineros del reino*, de bigotis erectes, acompanyats per un grup d'indígenes d'aspecte tèrbol.

Després de la guerra, per alguna obscura raó geoestratègica, la duana es va situar a la sortida de la Seu. Era –és– un edifici sever, amb llinde i cantonades de granit. Les cues que s'hi feien eren proverbials, gairebé èpiques, i formaven part de l'imaginari col·lectiu dels temps de la preescapada. Durant un temps, els vistes repartien uns formularis que els viatgers amb mercaderia declarable havien d'om-

plir per fer més fàcils els tràmits. Alguns d'aquests papers escapaven al seu destí burocràtic i sortien volant, animats pel vent: eren com cartes als reis, i expressaven els desitjos costumistes d'una classe mitjana emergent. Johnny Walker (etiqueta vermella), sacs de sucre de cinc quilos, cartrons de Winston andorrà, formatge de bola, cafeteres i Roslis: totes les icones tòpiques del luxe tardofranquista. Però aquella duana una mica excèntrica tenia els dies comptats, per massa casolana, i perquè convertia un bon tros de país –els deu quilòmetres que la separaven de la frontera geogràfica– en una mena de terra de ningú, extremadament permeable i de mal controlar.

I l'any 1982 es va inaugurar la nova duana, de retorn a la Farga. És un edifici sense cap vel·leïtat estètica. No és que sigui lleig, però sí que l'arquitecte va eliminar qualsevol concessió a la frivolitat, com si hagués volgut protegir-se sota un escut d'una furiosa funcionalitat, gairebé soviètica. Ni columnes, ni paraments amables, ni atlants, ni cornu-

ALBERT VILLARÓ [La Seu d'Urgell, 1964. Escriptor]
XAVIER LLONGUERAS [Terrassa, 1963. Fotògraf]

còpies, ni grups escultòrics amb al·legories al comerç internacional i a la justícia dels aranzels. Formigó pelat, coberta de llauna, una gran estructura metàl·lica per protegir l'àrea on s'aturen els vehicles. Vista des de l'aire, la duana té un vague aspecte basilical: una nau allargada, i hom diria que hi ha un creuer i un absis quadrat, com si fos una església preromànica. Però aquesta és només una il·lusió gentilesa de Google Earth. A peu pla qualsevol pretensió de transcendència desapareix, «com llàgrimes en la pluja», que deia aquell. Només un escut constituï-

onal i el lema *Aduana* li donen una mínima dimensió epigràfica. L'accés, pujant des de la Seu, és incert. Hi ha dues entrades per a turismes, i sempre hi ha el badoc novell que dubta per on ha de passar, si aquella doble opció té algun sentit ocult o, com tantes coses en la vida, és només qüestió de fer la bona elecció. El ferm és irregular, amb limitadors de velocitat, embornals i tot de canvis de paviment que fan el trànsit distret i boterut.

Però és de baixada d'Andorra quan la duana adquireix tot el seu sentit, i aquell bé de Déu d'edifici, que sembla massa gran per adaptar-se a les estretors de la vall on s'alça, desplega tot el seu potencial fiscal. Passada la frontera hi ha una mena de llimb d'uns centenars de metres de llargada, on, quan hi ha una mica de cua, sempre hi ha l'espavilat conductor antisocial que es creu més llest que els altres i avança rabent per la dreta, pel carril reservat als autobusos i camions. Per entrar clava el

«Ni columnates, ni paraments amables, ni atlants, ni cornucòpies... Formigó pelat, coberta de llauna, una gran estructura metàl·lica per protegir l'àrea on s'aturen els vehicles»

morro i espera que els que han fet, pacients, la seva part alíquota de cua l'acabin deixant passar. També de baixada, el viatger observa que hi ha una rampa descendent, fora de servei, que condueix a un inframón misteriós: la rumorologia hi situa un enorme dipòsit de vehicles confiscats.

Però ningú no fa cas d'aquest Hades ocult. A la duana tot passa a la superfície. Tothom qui hi entra té un temor ocult, irracional: que se li trobi alguna mercaderia incòmoda i hagi de passar a les oficines tributàries, on la seva vocació

importadora serà degudament taxada. La litúrgia és sempre la mateixa, però sempre està animada amb una punta d'incertesa. El viatger desfila entre els cons que delimiten els espais. Al fons, un guàrdia civil indica on s'ha d'aturar, tot i que és evident. El viatger baixa, obre la maleta. El —o la— guàrdia demana, molt educadament, si hi ha alguna cosa per declarar. No res. Tabac, alcohol? No, no. Si de cas, i perquè no sigui dit, es treu la gorra i dóna un cop d'ull a l'interior del cotxe. Mai no hi ha res. *«Vale, prosiga, caballero»*. Sospir. El percentatge de viatgers que declaren alguna cosa i passen a la segona fase deu ser extraordinàriament minso, i hom pensa que tota l'estructura té una funció purament dissuasiva. Però segur que no és així. A la dreta, prop d'un pòster amb les imatges borroses dels sospitosos habituals, hi ha una escala metàl·lica i un cartell que indica que allà dalt hi ha una cafeteria. Serà qüestió d'anar-hi un dia a fer el tallat 🍷

A PEU PER L'ALT URGELL

La vall de Cabó

ALGUNS DELS ATRACTIUS DE LA RUTA SÓN L'ESGLÉSIA DE SANT SERNI DE CABÓ, D'ESTIL ROMÀNIC I DE CARACTERÍSTIQUES FORÇA SINGULARS, O EL DOLMEN DE COLOMERA

Jordi-Pau Caballero > TEXT I FOTOGRAFIA

La vall de Cabó configura un dels paisatges més interessants i harmònics del Prepirineu. Encaixada entre el penyal de Santa Fe i la serra de Boumort, cap al sud i oest, i la serra de Taús, al nord, la vall està solcada pel riu Cabó, que l'obre cap a l'est, i hi trobem el poble de Cabó i els llogarrets del Vilar i del Pujol. Paisatge i història es donen la mà. Cingles i boscos de roureda, alzinar i pineda, enmig de camps delimitats per arbres de fruita seca, enclavament càtar per excel·lència i amb vincles amb el comtat de Foix i el principat d'Andorra.

Ens arribarem fins a Organyà (si anem amb dos vehicles, en podem

deixar un a Organyà i l'altre al poblet de Cabó, per completar una bona jornada). Sortirem del poble d'Organyà (560 m) per la carretera asfaltada que porta a Cabó, cap a l'oest, i seguirem les marques de la ruta de BTT fins a Cabó. De seguida, als 750 m, cal agafar a mà esquerra la carretera asfaltada de Montanissell. Davant s'alça el penyal de Santa Fe (1.200 m), amb l'ermita del mateix nom presidint la muntanya. Aquest penyal segueix cap a l'oest fins al Boumort (2.077 m), encaixonant pel sud tota la vall de Cabó. Més amunt hi ha un revolt (km 2) i al cap de 100 m deixarem la carretera asfaltada i agafarem una pista que surt

a la dreta i que ens porta al serrat de les Cobertrades (2,8 km, 735 m). A la dreta hi ha senyalitzat el primer dels vuit dòlmens de la zona: el dolmen del Serrat de les Cobertrades, que està desmuntat. Des d'aquest turo-net s'albira una àmplia panoràmica d'Organyà. Continuarem planerament per la pista pel mig de l'obac de la vall, entre conreus a l'esquerra, amb la borda de la Llauna, i boscos a la dreta. Als 900 m (3,7 km), sense cap senyal, després de deixar dos camins a la dreta, se n'ajunta un de tercer que ve de baix. L'agafarem i, als 50 m, a l'esquerra, trobarem al bell mig d'una roureda el dolmen de Colomera

A l'esquerra, uns prats amb una barraca que trobem en el recorregut.
A la dreta, l'església de Sant Serni.

SORTIDA I ARRIBADA Organyà (560 m)

TEMPS DE RECORREGUT 3 h de pujada + 2 h 20' de baixada pel mateix camí

PUNT MÉS ALT L'Oliva (850 m)

ELEMENTS D'INTERÈS HUMÀ L'observació de l'equilibri del paisatge, amb els camps a redós del penyal de Santa Fe. L'església de Sant Serni de Cabó, d'estil romànic i de característiques força singulars. El poble de Cabó, amb les seves cases ben arranades a la solana de la vall, molt cuidades i amb flors. Cada any per la festa major (dissabte abans del penúltim diumenge d'agost) l'Associació Amics de la Vall de Cabó escenifica l'obra de caire històric Arnaldeta de Cabó, pubilla de les Valls d'Andorra en temps del catarisme,

original d'Esteve Albert. I no deixeu de gaudir de la cuina del seu encantador restaurant, on no cal perdre l'ocasió de tastar els cargols a la llauna.

UNA ÈPOCA PER FER-LO Primavera i tardor

ALTRES PROPOSTES L'itinerari es pot complementar de diverses formes, sempre que disposem de vehicle a Cabó. Podrem continuar per la vall, aigües amunt del riu Cabó, per pistes forestals, fins arribar a la font de la Caixa, a uns 5 km, indret on neix el riu Cabó; tot passant per la solana de can Pui, deixant enrere el molí de la Carabina, i acostant-nos una mica més amunt de la font (1,2 km) fins a Favà, a 913 m d'altitud, una important masia del s. IX prop de la qual hi havia un dolmen. També hi ha el dolmen del molí de Favà.

(3,75 km). Tornarem a la pista. Més enllà (km 4,2) s'accedeix al trencall senyalitzat del dolmen del Serrat de Malpàs (735 m), que baixa a la dreta. Fets 100 m per aquest trencall, es troba a 5 m a la dreta (està ben indicat). Un dels dos pilars està torçat i la llosa de sobre, retirada.

Retornarem a la pista i prosseguirem el trajecte. De seguida, a partir del km 4,7 (cota 756 m), ascendirem per la forta pujada de l'Oliva fins a la cota 850 m. Seguirem per l'obaga i cap a ponent per una zona més planera envoltada de conreus, amb el tossal Alt i el tossal de Pomajor (7,2 km) a mà dreta. També a la

dreta es van deixant tres trencalls que duen al Vilar. L'itinerari segueix per la mateixa pista, igualment cap a l'oest i pel mig de l'obac de la vall, i travessa les llaus –torrents– del Reguer o Boixadera i les Maçanes fins a arribar prop de Cabó. En arribar a cal Simon (8,8 km), ja es veu que cal girar a la dreta, cap al nord, i agafar la pista que ve de Senyús, passar pel Bullic i per l'església nova i arribar a la cruïlla sud del poble de Cabó, on hi ha un singular megàlit d'homenatge a l'insigne historiador i escriptor Esteve Albert (9,3 km). Un cop en aquesta cruïlla, es gira a l'esquerra i, als 100 m, de nou a

l'esquerra per pujar per una pista cimentada cap a l'ermita romànica de Sant Serni (9,8 km, 775 m), que domina el poble i bona part de la vall de Cabó. Després cal baixar per la mateixa pista cimentada fins a la carretera, girar a l'esquerra per seguir cap a l'oest, passant als 100 m el pont del riu de Cabó (10,3 km, 735 m) punt final de l'itinerari.

El retorn el farem pel mateix camí, o bé, si disposem d'un vehicle a Cabó, per la carretera fins a Organyà, que ens permetrà fer unes parades pel camí, per tal d'anar a veure els dòlmens de Can Boixadera, Clot de les Canyes, Pedracabana i de l'Oliva.

respira

mil sensacions

www.lleidatur.cat

Ara
LLEIDA

Diputació de Lleida
Patronat de Turisme